

B A R I E R Y R O Z W O J U T U R Y S T Y K I

1. Uwagi wstępne

Czynniki ograniczające rozwój turystyki można podzielić na takie, które dotyczą podaży usług turystycznych, oraz na takie, które związane są z popytem na usługi turystyczne. Zarówno pierwsze jak i drugie wynikają przede wszystkim z aktualnej sytuacji gospodarczej kraju. Z jednej strony kryzys gospodarczy ma swoje odbicie w skali środków budżetowych przeznaczonych na potrzeby tej formy aktywności oraz braku różnych dóbr, z drugiej - obserwuje się zubożenie szerokich kręgów społeczeństwa co sprawia, że dostęp do usług turystycznych jest utrudniony.

2. Podaż usług turystycznych - bariery rozwoju

Podstawowe problemy wynikające z podaży usług turystycznych łączą się z brakami w infrastrukturze /turystycznej, paraturystycznej, technicznej/. Porównując lata 1980 i 1986 widać spadek w ogólnej ilości miejsc noclegowych¹. W kategorii hoteli, moteli, kempingów i pól namiotowych zanotowano widoczny wzrost. Natomiast spadek dotyczy głównie bazy taniej: domów wycieczkowych, schronisk młodzieżowych i pokoi gościnnych. Najbardziej widoczny spadek /ponad 40%/ miał miejsce właśnie w przypadku pokoi gościnnych².

Ubytek ogólnej liczby miejsc noclegowych w pierwszej połowie obecnej dekady wynikał z wycofywania wyeksploatowanych obiektów, podnoszenia standardu jak i wyraźnego niedoinwestowania³.

Inne dane pokazują, że w latach 1977-86 liczba miejsc noclegowych w podstawowych rodzajach obiektów turystycznych i czasowo-wypoczynkowych /w sektorze uspołecznionym/ zmniejszyła się o 68 tys. czyli 12%⁴.

Około 13% bazy wczasowej znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga natychmiastowych remontów⁵. Problemem są ograniczenia inwestycyjne przy szybkiej dekapitalizacji uspołecznionej bazy turystycznej, której stopień zużycia ocenia się na 27%⁶. Niedostatki istnieją w zorganizowanej, otwartej bazie turystycznej, szczególnie w miejscach tradycyjnie uczęszczanych np. w strefach przyjezdiernych na obszarze Wielkich Jezior Mazurskich⁷.

Obok braków w bazie noclegowej niekorzystnie przedstawia się sytuacja pod względem bazy gastronomicznej. Problemy z bazą gastronomiczną, a również z handlem i innymi usługami ograniczają napływ turystów tam, gdzie istnieją ogromne możliwości, jeśli chodzi o rezerwy w bazie noclegowej /np. gmina Piwniczna, gm. Czorsztyn/⁸. W niektórych miejscowościach, gdzie jeszcze kilka lat temu były prywatne stołówki /np. Raba Wyżna/ w związku z trudnościami w zakupie żywności baza ta załamała się⁹.

W wielu nawet bardzo popularnych miejscowościach turystycznych brak obiektów i urządzeń sportowo-rekreacyjnych /np. w Bukowinie Tatrzańskiej w okresie letnim/. Ich ilość jest często niewystarczająca nawet dla potrzeb stałych mieszkańców¹⁰.

Czynnikiem w sposób znaczny ograniczającym rozwój usług turystycznych są również braki w infrastrukturze komunalnej. Są miejscowości, które mogłyby przyjąć więcej turystów, ale nie pozwala na to brak kanalizacji, oczyszczalni ścieków, wydajność ujęć wody pitnej.

Drugi ważny zespół problemów wiąże się z organizacją wypoczynku. Podobnie jak w innych dziedzinach mamy do czynienia z rynkiem usługodawcy, nie zaś usługobiorcy¹¹. W dotychczasowym rozwoju turystyki, wypoczynku i rekreacji "przeważał kierunek decyzji i działań nastawio-

nych: po pierwsze na organizację zbiorową, po drugie - na zabezpieczenie głównie usług podstawowych. Panował pogląd o ich niezbędności, ale i wystarczalności jako oferty dla turysty oraz największej opłacalności dla organizatora. Rzeczywistość tę w znacznym stopniu ukształtowały warunki wieloletniego niedostatku środków inwestycyjnych na specjalistyczne urządzenia rekreacyjne ogólnodostępne oraz brak funduszy na godziwe opłacanie kadr mogących programować i realizować rozwój rekreacji według potrzeb turystów i ku zadowoleniu materialnemu miejscowej ludności"¹². W efekcie możliwości atrakcyjnego spędzenia czasu najczęściej wiążą się z inicjatywą samych turystów. "Działalność biur turystycznych i instytucji kulturalnych jest w tej dziedzinie słabo odczuwalna"¹³.

Terenowe Przedsiębiorstwa Turystyczne - poza spaniem i jedzeniem na ogół nie organizują imprez kulturalnych, sportowych i krajoznawczych co wynika z ociążałości, niemrawości działań. Inwestowanie na rzecz terenu, na którym działają jest sporadyczne. Natomiast istnieje potrzeba rozwoju nowych ofert w zakresie spędzania czasu wolnego /np. krajoznawstwo, zawody sportowe, kursy pływania, fotografia itp. To z kolei wymaga zatrudnienia wykwalifikowanych kadr. Powołane na początku lat 70-tych Terenowe Przedsiębiorstwa Turystyczne miały być w założeniu gospodarzami terenów rekreacyjnych, właścicielami lub gestorami znacznej części obiektów rekreacyjnych, dysponentami skomasowanych środków finansowych i wreszcie miały przejąć rolę inicjatorów nowych kierunków polityki i zasad gospodarki dla rozwoju rekreacji najwłaściwszych na danym terenie. Czy spełniły /spełniają/ swe zadania? Aby wnikliwie odpowiedzieć na to pytanie /przy fakcie, że istnieje wiele głosów krytycznych/ postuluje się: "konieczność nie rutynowej oceny na podstawie ekonomicznych wskaźników i kryteriów ocen, ale na podstawie uwarunkowań działalności /i faktycznych efektów - przyp. J.Ł./ przez 10-12 lat." ¹⁴

Czynnikiem destrukcyjnym dla gospodarki finansowej przedsiębiorstw turystycznych jest polityka finansowa państwa. Np. PT Poprad /woj. nowosądeckie/ płaci 65% podatku obrotowego /1988/ co wydatnie przyczynia się do podrożenia kosztów usług turystycznych¹⁵. Polityka fiskalna państwa zniechęca do świadczenia usług turystycznych, zwłaszcza w regionach gdzie brak jest tradycji czerpania dochodów z turystyki. Dotyczy to również inwestowania w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną¹⁶. W tym należy upatrywać wykształtowania się dominującego modelu przedsiębiorstwa turystycznego jako pośrednika w sprzedaży usług, a nie gospodarza bazy i głównego organizatora turystyki na danym terenie.

Nadmierny fiskalizm państwa stwarza również trudności w wykreowaniu nowych miejscowości turystycznych. W obecnej sytuacji gospodarczej kraju ma to szczególne znaczenie, gdyż istnieje pęd do samoorganizacji wypoczynku przez turystów co wiąże się z poszukiwaniem tanich form wypoczynku. "Koncepcja wsi letniskowych /zwanych też turystycznymi/ nie została jak dotąd w pełni wprowadzona w życie, a ona właśnie stanowiła "oszczędnościową" formę obsługi wypoczynku" ¹⁷. Postuluje się powrót do niej w obecnych kryzysowych czasach. "Rozwijanie wypoczynku w oparciu o prywatne kwatery turystyczne, jako bezinwestycyjny z punktu widzenia przedsiębiorstw uspołecznionych rodzaj bazy wypoczynkowej trzeba obecnie i w bliskiej przyszłości traktować jako pilną potrzebę i praktycznie jedyną możliwość rozwoju masowego wypoczynku pobytowego w Polsce"¹⁸.

Barriere rozwoju turystyki wynikają również z pewnych problemów polityczno-gospodarczych. "Rekreacja jak i inne usługi w kraju traktowane są jako sfera nieprodukcyjna, nie przynosząca dochodów /mimo

krociowych zysków różnych biur podróży lub osób prywatnych i jeszcze większych podatków odprowadzanych przez nie do kas państwa/ i jako taka nie może stanowić głównej funkcji gospodarczej nawet na obszarach o wybitnych predyspozycjach w tym kierunku. Stąd /.../ rekreacja jako główna funkcja planistyczna stanowi wyłącznie pobożne życzenie, bo władze wojewódzkie, a także mniejszych jednostek administracyjnych rozliczane są głównie z produkcji i usług materialnych"¹⁹. Ponadto do tej pory brak było autentycznej samorządności, a jednostki administracyjne swój budżet opierały głównie o dotacje z wyższego szczebla. Dochody z podatków dla miasta czy gminy są znikome. Np. Zakopane z faktu, że jest odwiedzane przez 4 mln osób wypoczywających rocznie, że jest tam zlokalizowanych ok. 100 domów wczasowych - nie czerpie jako jednostka administracyjna prawie żadnych korzyści finansowych²⁰. Tak więc władze lokalne nie mogły odgrywać poważniejszej roli w zakresie stymulowania inwestycji i racjonalnego kształtowania rozwoju turystyki. Jednym z podstawowych warunków zmian pod tym względem jest "uczytelnienie relacji między dochodami powstającymi z tytułu usług turystycznych świadczonych na danym terenie, a dochodami znajdującymi się w dyspozycji władz lokalnych. Obecnie panujący system redystrybucji dochodów zaciemnia tę relację, co z natury rzeczy osłabia motywację władz lokalnych do podejmowania działań na rzecz rozwoju funkcji turystycznej"²¹. Władze lokalne preferują rozwój bazy uspołecznionej /bogatych zakładów pracy/ licząc na udział gestorów w zaspakajaniu potrzeb gmin /np. budowa szkół, przedszkoli, ośrodków zdrowia/²². Ponadto turystyka spychana jest na ostatnie miejsce w hierarchii zainteresowania władz lokalnych. Ważniejsza jest aktualna obsługa ludności w zakresie podstawowej infrastruktury /budowa dróg, mostów, szkół, domów kultury itp./.

Z funkcjonującym rynkiem usługodawcy /a nie usługobiorcy/ wiążą się problemy z organizacją usług dla turysty indywidualnego. Brak jest bazy ogólnodostępnej, aby przyjechać na 2-3 dni. Przedsiębiorstwo, biuro turystyczne jako pośrednik woli sprzedać miejsca całym grupom, unika się obsługi osób indywidualnych²³. Wydaje się, że mimo pojawiającego się już zróżnicowania jeśli chodzi o proponowaną długość wypoczynku, istnieje konieczność jeszcze większej elastyczności pod tym względem, z nastawieniem na obsługę turysty indywidualnego. Wiele kontrowersji wzbudza 10% dodatek do cen usług turystycznych i w handlu przeznaczony na Fundusz Rozwoju Turystyki. Nie jest przyjmowany przychylnie ani przez turystów, ani przez mieszkańców. Obowiązuje w czasie /np. w woj. nowosądeckim/, gdy kryzys gospodarczy spowodował znaczne obniżenie frekwencji turystycznej.

Oprócz wymienionych można przytoczyć również szereg bardziej szczegółowych problemów organizacyjnych ograniczających możliwości wypoczynku np.

- problemy związane z ogólnodostępną komunikacją /np. zawieszanie wielu kursów autobusowych w soboty i niedziele/;
- brak wykwalifikowanych kadr kierujących wypoczynkiem /zachęty finansowe/;
- brak właściwej informacji turystycznej, odpowiedniego rozpropagowania walorów turystycznych atrakcyjnych obszarów²⁴.

Zarówno zarysowane braki w infrastrukturze jak i problemy organizacyjne wpływają niekorzystnie na jakość wypoczynku. Wcześniej warto jednak zasygnalizować zagrożenia, czy bariery rozwoju turystyki związane z ochroną środowiska naturalnego. Jak wykazują badania właśnie walory naturalne środowiska stanowią najważniejszą atrakcję dla przyjezdnych²⁵. Natomiast np. "Przed sezonem 1988, 23% obszarów wypoczynkowych w nadmorskim makroregionie znajdowało się w stanie zagrożenia ekologicznego /w woj. elbląs-

kim 53%, w woj. gdańskim 31%, w woj. szczecińskim 41%. Na tych zagrożonych obszarach znajduje się 22% krajowych zasobów wczasowo-wypoczynkowych, które obsługują 28% ogólnokrajowego ruchu turystycznego" ²⁶. Również na innych obszarach kraju następuje degradacja środowiska naturalnego. Szereg jezior z obszaru Wielkich Jezior Mazurskich w ciągu ok. 10 ostatnich lat zostało przekwalifikowane do niższej klasy czystości wód /np. jez. Niegocin, Mikołajskie i Ryńskie są obecnie jeziorami o wodach pozaklasowych/²⁷. Czasowe zakazy kąpieli obowiązujące w jez. Rożnowskim są również tego świadectwem²⁸. Powszechnie znana jest postępująca degradacja środowiska naturalnego w Sudetach. W sposób oczywisty obniża to jakość wypoczynku.

Bardzo silnemu wzrostowi cen wypoczynku nie towarzyszy podniesienie standardu świadczonych usług, lecz przeciwnie wzrost cen idzie niejednokrotnie w parze z obniżką kategorii obiektów turystycznych i jakości różnego rodzaju usług²⁹.

Wyrazem przystosowania się do nowych warunków /pogarszająca się relacja między dochodami społeczeństwa a kosztami wypoczynku/ jest szukanie taniego wypoczynku, czy to bezpośrednio u gospodarzy z pominięciem pośredników, czy też organizując pobyt u rodziny. W obu przypadkach /w pierwszym w związku z niedostatecznym zaopatrzeniem w żywność i brakiem bazy gastronomicznej/ obniża to komfort wypoczynku. Obniżają go również wszelkie konsekwencje wynikające z braków we wszelkiej infrastrukturze i organizacji usług, gdzie w związku z rynkiem usługodawcy, nie zaś usługobiorcy, nie przywiązuje się wagi do preferencji turystów.

3. Popyt na usługi turystyczne - bariery rozwoju

Analiza badań OBOP-u dotyczących uczestnictwa społeczeństwa polskiego w turystyce /osób powyżej 15 roku życia/ wykazuje, że w latach 1974-87 wskaźnik uczestnictwa kształtuje się na poziomie trzydziestu kilku procent³⁰ - z tym, że w ostatnim roku, z którego pochodzą dane osiągnął

poziom najniższy - 31%³¹. Badania obejmują wyjazdy długości 7 i więcej dni. Formułuje się wniosek o "względnej stabilizacji ruchliwości wakacyjnej"³², ale również, że "pewien regres daje się jednak zauważyć"³³. Następują zmiany w sposobach spędzania urlopu. Według badań OBOP-u w latach sześćdziesiątych i początku lat siedemdziesiątych malało znaczenie wyjazdów do rodzin objawiające się spadkiem ilości tych wyjazdów i obniżeniem ich roli na tle innych sposobów wypoczynku /np. wczasy/. W latach 1979-86 nastąpił wzrost zainteresowania tą formą wypoczynku. Odsetek osób spędzających wakacje u rodziny na wsi spadł z 35% w 1961 r. do 19% w 1974 r. oraz wzrósł z 16% w 1979 r. do 23% w 1983 r. /w 1982 r. - 24%/. Wzrost popularności tej formy po 1981 r. należy łączyć ze wzrostem kosztów wypoczywania w inny sposób. Zostało to wymuszone koniecznością a nie wyrazem tendencji do indywidualizacji sposobu spędzania wakacji. Świadczą o tym badania preferencji - brak jest zauważalnych zmian w strukturze preferowanych form spędzania wypoczynku³⁴. Potwierdzają to również inne badania, które "wykazują, że najczęstszą przesłanką skłaniającą konsumentów do wyboru /m.in. tej formy wypoczynku - przyp. J.Ł./ jest stosunkowo niski koszt uczestnictwa". Również badania popytu turystycznego mieszkańców wsi skłaniają do podobnej refleksji na temat wyjazdów do rodzin: "Nie jest to forma wypoczynku pozwalająca na pełną regenerację sił psychicznych i fizycznych. Często powodem wyjazdów jest brak innych propozycji zagospodarowania czasu wolnego lub - są to wyjazdy podejmowane przy okazji załatwiania innych spraw /np. w mieście/.³⁶

Zatem mówiąc o barierach rozwoju turystyki i analizując problem od strony popytu na usługi turystyczne należy brać pod uwagę usługi turystyczne sensu stricto, a więc te, które wynikają z organizacji turystyki w kraju przez odpowiedzialne władze i wyspecjalizowane

instytucje, a nie wyjazdy oparte o jednocześnie samoobsługę i pomoc rodziny.

Usługi tak określone są kosztowne, a przez to utrudnione dla niektórych kategorii osób czy rodzin.

Relacja między dochodami społeczeństwa a kosztami wypoczynku pogarsza się³⁷. W przeciętnej polskiej rodzinie ma miejsce znaczny inflacyjny wzrost kosztów utrzymania³⁸. Obserwuje się polaryzację społeczeństwa. Uwidacznia się pauperyzacja niektórych grup pracowników umysłowych. Właśnie w przypadku pracowników umysłowych zmienność wypoczynku można wyjaśnić wielkością dochodów /na podstawie badań OBOP-u/³⁹, w przypadku mieszkańców wsi "decyduje stały i systematyczny spadek opłacalności produkcji rolnej mierzony przychodowością - obniża się dochód osobisty rolników"⁴⁰.

Subiektywne oceny stopnia obciążenia budżetów wyjazdami urlopowymi przedstawiały się w ostatnich latach następująco/bardzo duże i dość duże - łącznie/⁴¹:

%					
74	78	79	82	83	86
34	38	40	50	48	59

Odsetki osób rezygnujących z wyjazdów ze względów finansowych w ostatnich latach były następujące:

%				
78	79	82	83	86
19	23	32	30	26

Według badań panelowych gospodarstw domowych w latach 1987-88 w ok. 40% takich, które nie wyjeżdżały wskazywano iż przyczyną rezygnacji były względy finansowe.

Zwiększa się ilość gospodarstw domowych, z których nikt nie wyjechał na urlop lub wakacje /w wiejskich ponad 70%/⁴².

	miejskich	wiejskich
86	12,3	55,3
87	36,7	66,5
88	41,3	71,0

Maleje ilość gospodarstw domowych, w których wszyscy uczestniczyli w wyjazdach - spada popyt na wczasy rodzinne.

	miejskich	wiejskich
86	63,0	17,5
87	46,1	10,3
88	38,2	11,8

Zarówno wymienione względy związane z sytuacją finansową znacznej części społeczeństwa, jak i przedstawione wyniki badań wskazują, że dostęp do turystyki jest utrudniony. Poszukiwanie tańszych form łączy się z obniżką komfortu wypoczynku. Obserwuje się zmiany we wzorcach rekreacji będące pochodną kryzysu. Upowszechnia się wzorce

"handlowej" turystyki zagranicznej. Dla wielu osób jest to bardziej atrakcyjny sposób spędzania urlopu zarówno pod względem finansowym /chodzi o to, aby pobyt "zwrócił się"/, prestiżowym /tzw. "zagranica"/ i poznawczym /bardziej atrakcyjny niż droższy, mało ciekawy i odbywający się w prymitywnych warunkach urlop typu "wczasy pod gruszą"/⁴³.

O konsekwencjach takich wyjazdów można było podczas ostatnich sezonów turystycznych mnóstwo przeczytać w krajowej prasie. Generalnie można stwierdzić, że prestiż polskiego turysty wojażującego na południe Europy /i nie tylko/ jest ogólnie określając - nieco nadwątlony. Ale jest to wynikiem istniejących barier rozwoju autentycznej turystyki tkwiących w możliwościach finansowych znakomitej części Polaków. I raczej należałoby baczniej spojrzeć na te zagadnienia a nie eksponować statystyk, które eksponują ilość osób wypoczywających u rodziny /głównie na wsi/.

P r z y p i s y

1. W. Turnowiecki, Analiza zmian w ruchu rekreacyjnym w 1987 r. /etap roku 1988/, 1988. CPBP-0806-II-7.1.
2. Ibidem
3. Ibidem
4. J. Szczygielski, Rynek kwater prywatnych w Polsce. CPBP-0806-V-2.4.
5. J. Pustoła, Baza noclegowa w Polsce. Stan obecny i perspektywy rozwoju. W: 35 lat działalności FWP 1949-84. Materiały II Symposium naukowego, Jarnołtówek 23-25.X.1984. In. Wyd. Zw. Zaw. 1987.
6. J. Szczygielski, Rynek kwater prywatnych...
7. J. Jabłoński, Zespół Wielkich Jezior Mazurskich, Zagrożenia gospodarcze i cywilizacyjne. Materiały na seminarium: Zagospodarowanie turystyczne a ochrona środowiska na obszarze Wielkich Jezior Mazurskich; organizowane przez Instytut Turystyki 16.03.1989 r.
8. J. Wiench., Studium funkcji rekreacyjnej jako czynnika rozwoju ekonomicznego i społecznego województwa nowosądeckiego w ocenie ludności. Praca wykonana na zlecenie WKFSiT Urzędu Wojewódzkiego w Nowym Sączu. Warszawa 1989.
9. Ibidem
10. J. Kamieniecka, Zagadnienia organizacyjno-programowe w zakresie funkcji rekreacyjnej woj. nowosądeckiego W: J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej...Aneks nr 1 do raportu końcowego.
11. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej...
12. J. Kamieniecka, Zagadnienia organizacyjno-programowe...
13. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej...
14. J. Kamieniecka, Zagadnienia organizacyjno-programowe...
15. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej...
16. J. Radziejowski- Uwagi o problemach rekreacji na obszarze woj. nowosądeckiego.W: J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej...Aneks

nr 1 do raportu końcowego.

17. J. Kamieniecka, Zagadnienia organizacyjno-programowe....
18. J. Szczygielski, Rynek kwater prywatnych....
19. J. Radziejowski, Uwagi o problemach rekreacji...
20. Ibidem
21. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej....
22. Ibidem
23. J. Radziejowski, Uwagi o problemach rekreacji...
24. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej....
25. W. Bartoszewicz, I. Borkowska, H. Gogolewska, J. Łaciak, Turystyka w jej kontekście społeczno-kulturowym jako czynnik przemian, Instytut Turystyki, masz., Warszawa, 1987.
26. W. Turnowiecki, Analiza zmian....
27. J. Jabłoński, Zespół Wielkich Jezior Mazurskich....
28. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej....
29. Ibidem
30. Z. Rykowski, Przemiany we wzorach społecznych wakacji w Polsce w ostatnim ćwierćwieczu na podstawie wyników OBOP i SP /CPBP-0806-II-1.1./.
31. M. Zawadzki, Rola i miejsce turystyki indywidualnie organizowanej w ruchu turystycznym, CPBP-0806-II-4.1.
32. Z. Rykowski, Przemiany we wzorach....
33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. S. Bosiacki, T. Sajewski, A. Werschler, Badanie i analiza rynku turystycznego metodą panelu gospodarstw domowych, CPBP-0806-V-2.1.
36. K. Rogoziński, Potrzeby i popyt turystyczny mieszkańców wsi, CPBP 0806-II-1.2.
37. J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej....

38. S. Bosiacki,...Badanie i analiza rynku turystycznego...
39. Z. Rykowski, Przemiany we wzorach....
40. K. Rogoziński, Potrzeby i popyt...
41. Z. Rykowski, Przemiany we wzorach....
42. S. Bosiacki,...Badanie i analiza rynku turystycznego....
- 43..J. Wiench, Studium funkcji rekreacyjnej....

BIBLIOTEKA IT
Archiwum Prac
Naukowo-Badawczych